

PETRAS KRIAU I NAS
LIETUVI TAUTINIO ATGIMIMO PRADININKAS S DUVOJE

45 MET (1916-1961) MIRTIES PROGA

Pirmojo pasaulinio karo audr išblokštas iš savo t vyn s, toli, Jaroslavlio mieste Rusijoje, 1916 m. sausio m n. 20 d. mir vienas iš žymiausi tautinio atgimimo veik j Petras Kriau i nas (1850-1916). Pasak Jablonskio, anuomet, t. y. XIX a. gale, nebuv didesnio lietuvio ir žymesnio žmogaus už Petr Kriau i n . Jo reikšm tautiniam lietuvi atgimimui ilgai buvo nustelbta t padarini , kurie išaugo, išbujojo iš P. Kriau i no veiklos.

Paprastai lietuvi tautinio atgimimo pradžia siejama su *Aušra* ir jos steig ju dr. Jonu Basanavi ium. Ta iau, jei Žemai iuose neb tume tur j vyskupo M. Valan iaus, o S duvoje Petro Kriau i no, kažin ar ir *Aušra* b tu gimusi. Šiuodu vyrų paruoš ke li , pribrandino liaud , išugd šviesuomen iki tiek, kad tautinio atgimimo žiedai — lietuviškoji spauda — jau rado atramos pa ioje tautoje. O tiedu vyrai buvo tiek skirtingi, kiek yra skirtingi žemai iai ir s duviai. Kai žemai iams padaryti juos lietuviais (tautine, ne kalbine prasme) reik jo vadovo su ganytojo lazda ir vyskupo autoritetu, s duviams pakako mokytojo.

Nor dami suprasti, kas buvo Petras Kriau i nas lietuviu tautai apskritai ir S duvai ypatingai, bent trumpai pažvelkime, kaip susidar toji dirva, kurioje Petru i Kriau i nui teko veikti.

S duvos kr ašt as

Senov s S duva, kuri kryžiuo i ordino kronikos vadina *Sudovia* ar *Sudauen*, o Vytautas *Terra Sudorum*, dar XIII buvo Ordino taip nuteriota, jos gyventojai taip išnaikinti, kad ji apaugo giriomis ir net jos vardas buvo užmirštas. Vokie i Ordino kronikininkas Dusburgas, apie 1326 m., išd st s s duvi išnaikinim , sako: «Ir taip S duvos žem liko apleista iki šiandien»¹. Nuo to laiko ir

¹ *Scriptores Rerum Prussicarum*, I, 146 psl.

Ordino kronikose neretai sutinkamas šiam kraštui naujas vardas : *Wildniss, Desertum*. Kojalavi ius XVII a. savo raštuose, jau palei Pr s sien apgyvent S duvos dal , vadina *Decanatus Ultrasilvanus*, tuo pat laiku atsiranda ir lenkiškas pavadinimas : *Kraj Zapuszczański*. Visi tie pavadinimai rodo, kad senoji s duvi žem buvo virtusi tyrais, apž lusi giriomis, per kurias Ordinas traukdavo puliti Lietuvos, o lietuviai vykdavo pasipl štį Ordino žemes. Taip iki XV a. S duva buvo tapusi lyg ir niekieno žeme, kuri savinosi Ordinas, o Vytautas gyn ir laik savo paveld jimu. Tik Melno taika 1422 m. galutinai buvo išspr stas S duvos likimas drauge su Žemai i likimu : S duva, deja, ne visa, o tik didesnioji jos dalis atiteko Vytautui, pravedus sien , kuri išliko nepakeista iki m s laik ir liko pastoviausia siena visoje Europoje.

Ordino galybei žlugus ir S duvos girioms patekus Lietuvos didž. kunigaikš io nuosavyb , S duvos žem , kaip tuš ias plotas, m traukti save gyventojus. Ta S duvos kolonizacija, kuri iš karto buvo neorganizuota, prasid jusi Zigmanto ir Kazimiero laikais (tada S duva buvo šalis, kur buvo galima pab gti be baim s b ti sugr žintam atgal) ypa iai sustipr jo Zigmanto Senojo laikais, kai jo žmona Bona tur jusi Lietuvoje daugyb dvar jau planingai kolonizavo S duvos vakarin dal . Zigmanto Augusto pravesotoji žem s reforma galutinai jung ekonomin krašto sistem ir S duv , valakais padalint žem apsodindama naujais valstie iais.

Kai kas, pašiepdamas dabartinius S duvos gyventojus, sako, kad jie es visoki nuo teisingumo rankos pab gusi piktadari ainiai. Faktinai S duvos girias b go ir ia iš naujo k r si Žemai i baudžiauninkai, kurie nepakent vergijos, nenor jo susitaikyti su skriaudžiamo baudžiauninko dalia ir jieškojo vietos, kur gal t iš naujo sikurti, be pono ant savo sprando. Tai buvo užsigr din pionieriai, nepabijoj palikti gimt j sodyb , laisv brangin daugiau už visk . V liau, susir pinus Papr s s, kuri verž si Ordino žmon s, kolonizacija, imta iš Jurbarko pus s jau planingai kolonizuoti, duodant žmon ms «vali » užimti girios plot , iškirsti giri ir sikurti, naudojantis tam tikromis lengvatomis baudžiatvos ir mokes i srityje. Ypa iai pavar S duvos kolonizacij energingoji karalien Bona, tur jusi Lietuvoje ir Žemai iuose daugyb dvar , iš kuri verbavo naujuosius kolonistus. Tai buvo Šiauli , Daug liškio, Plateli , Bataki dvar baudžiauninkai, parinkti tokie, kurie tur jo daugiau energijos, sumanumo, sveikatos. naujas žemes Bona priimdavo ir privati ni dvar valdinius. Tai buvo gyventojai iš Kauno, Vilkijos, Veliuonos, Ariogalos, Upyt s ir kit sri i .

Kita S duvos gyventoj dalis buvo at jusi iš už Nemuno, iš Vilnijos. Didysis kunigaikštis savo ištikimiems valdininkams m dalinti žemes S duvos giriose, leisdamas jiems ia kurti dvarelius su kaimie iais baudžiauninkais. Lygiai didžiojo kunigaikš io dvar vietininkai r pinosi kurti naujus sodžius gyventojams, kurie pri-klaus anoje Nemuno pus je esantiems dvarams.

S duvos piet srities kolonistai buvo Gardino seni nijos gyven-tojai : gudai, lietuviai, jotvingiai ir totoriai. Iš anapus Augustavo simaiš vienas kitas moz ras. Jie v liau visi sulenk jo. Rytin S duvos sritis buvo kolonizuota dz kais iš anapus Nemuno. Jie siek Šešup . Vidurio srit apgyveno Birštono, Punios, Rumšišk s ir Kauno sri i gyventojai. Vien tik vakarin S duvos sritis buvo apgyventa ateivi žemai i , kurie už m papr s s srit net iki Višty io, slinko toliau rytus. Žemai iai su dz kais ir aukštai iais, vis slinkdami vieni vakar , kiti ryt kryptimi, susid r maždaug prie Šešup s ribos.

Tokia buvo nat rali S duvos kolonizacija. jos plotus kartais žteldavo banga nauj ateivi ir iš toliau. Pavyzdžiui, karo su Maskva metu, daugelis, b gdami nuo Maskvos kariuomen s, suplauk S duv . Žemai ius vakarie ius šiek tiek atmieš Pr s gyventojai lietuviai ir vokie iai salzburgie iai bei pranc ziškieji šveicarai. Pr sai katalikai b go S duv nepakeldami religinio persekiojimo, o salz-burgie iai ir šveicarai, užpl d Pr sus po didžiojo maro, nepakel-dami baudžiamos, kuri Pr sijoje buvo sunkesn negu S duvoje.

domus yra tas faktas, kad iš taip vairi sri i atsik l S du-vos gyventojai, vis tik sudar kompaktin lietuvišk mas . Net ir žemai iai, prarad savo tarm , tapo zanavykais. Išskyrus pietin S duvos dal , kurios gyventojai sulenk jo, visa S duva liko grynai lietuviška. Net ir tie gudai, moz rai, pr sai, totoriai, kurie si-maiš krašto gilumoje lietuvi tarp , netrukus sulietuv jo, palik savo kilm s p dsakus vien tik pavard se ir vietovardžiuose (Ku-derko, Totorai iai, Gudeliai etc.). O ir vienintel visoje S duvoje Vinkšnupio kaimo (Keturvalaki parap.) totori kolonija, tur jusi net savo me et , vien tik savo tikyba skyr si nuo lietuvi katalik .

Kol gyvavo Lietuvos-Lenkijos valstyb , S duvoje buvo tokia pat tvarka, kokia buvo Trak vaivadijoje ir Žemai i seni nijoje. Valdžios aparatas buvo pon rankose, o liaudis be pilietini teisi . Bažny ioje buvo tokia tvarka, kokia buvo Žemai i (daugiau lietu-viška) ir Vilniaus (aplenk jusi) vyskupijose. Lietuviškiausia sritis buvo papr s , kur, pavyzdžiui Šakiuose, net žydai nemok jo len-kiškai. Vilniaus vyskupijos bažny iose jau vyravo lenkiškas ele-

mentas, kuris siverž ir S duvos bažnyias, priklausanias tai vyskupijai. Po Liublino unijos, lenk kalbai vis labiau virstant valstybine kalba, S duvos liaudis, neprileista prie valdžios aparato, išlaik savo gimtą kalbą. Teisingai M. Biržiška² rašo: «Ilgai kaip ir nuošaliai nuo tautos gyvenimo bepalik, didžiųjų Lietuvos ištikusio kar, mar ar politikos vyki mažiau bepaliesti, Lietuvos kaip ir pamiršti, šie užgiriniai aukštai iai kie iau už kitus išlaik seną aukštą i tarmę kalb, senus aukštaitiškus papročius, pasakojimus apie žil senov, gražias dainas, žamaitiškai užsigridino, užsikietino, sunkiai piešdami dirv iš po girios ir j išdirbdami, pon ia suvaromi sodžius, ia v l išskirstomi palivarkams, virsdami vienkiemiais ilgai nepamiršo sodžioni tradicijų, reišk si savarankiškesni, tvirtai, sta iai, kiti net sta iokiškai».

S duva, po galutinio Lietuvos-Lenkijos padalinimo, po 1795 m., atsid r ypatingose s lygose. Prijungta Pr sijai, ligi 1807 m. šiai priklausydama, iš Pr s gavo šiek tiek dvarinink ir kolonist vokie i, bet drauge pasimok pr siško kininkavimo b do ir tvarkos. Nuo 1807 m. s duviai Napoleono jungti Varšuvos kunigaikštijon, o nuo 1815 m. Kongresinei Lenkijai, surištai su Rusija vienon karalyst n, kol ši pastaroji po 1864 sukilimo ved posukilimin maskolišk tvark, buvo jau tiesioginiai lenk priklausomi ir tvarkomi, gav Napoleono kodekso teises, pajuto lenk « glob », kad ir šiek tiek kalboje paveikti ir labiau aplenk dami, vis tik nepamiršo pon jiems darom skriaud, jiems jaut neapykantos, paniekos, ironijos, laik si stat s, save skaitydami pilnaveriais žmon mis. Paliuosuoti iš baudžiavos, tuojau atkuto, tapo šimtamargiais, dair si, kaip ia savo vaikams suteikti mokslo, šviesos.

S duva ia vokie i, ia lenk, ia maskoli valdoma ir tvarkoma, vis netur jo ne tik savaimingo veido, bet ir savaimingo vardo. Užgirio Traktas buvo vokie i pakeistas Lomžos departamentu, paskui Augustavo vaivadija. Po 1831 m. sukilimo Augustavo vaivadija virto Augustavo gubernija, pagaliau padalinta dvi atskiras Suvalk ir Lomžos gubernijas, taip suplakus moz rus su lietuviais ir tuo neleidžiant lietuviškiems plotams savaimingai pasireikšti, nors lietuviškoji sritis vis labiau sv r. Naujai sudarytoji Vygri, paskui Sein vyskupija priklaus Varšuvos metropolijos, kuri parinkdavo vyskupus, dažnai nelietuvius ir tuo b du dar labiau išpl t lenk tak šioje grynai lietuviškoje srityje. Faktin ja S duvos sostine tapo Marijampol, lenk vadinta Staropole, kur susikryžiavo praves tos susisiekimo arterijos — plentai iš Kauno Varšuv ir nuo Pr s sienos (iš Karaliau iaus) per Prienus Vilni,

² *Lietuvi tautos kelias*, I t., 90 psl.

kur buvo mokslo židinys, iš karto *Szkoła Powiatowa* o v liau gimnazija, ir apskrities administracijos centras, iš karto ap m s ne tik S duvos vidur , bet ir papr s .

Rus vyriausybei panaikinus baudžiov , o dar anks iau kaimie iams skirstantis viens džiais ir gavus žem nuosavyb n, pajut po savo kojom nuosav žem , s duviai kininkai dar kie iau m statytis, dar labiau nuo lenk skirtis. Jie gabi ir sumani , tautiškai kietai apsisprendusi , vad vedami, drauge su kitais aukštaiiais ir žemai iais stojo prie bendro lietuvi tautos darbo, jam aiškiau už kitus nustat gaires, dažnai lemiamai jam sv r .

Reik jo tik, kad kas tuos medžiaginiai jau neblogai atkutusius valstie ius pabudint iš tautinio apsn dimo, tikint juos, kad jie yra savaiminga tauta, turinti garsing praeit , parodyt jiems keli , krypt . O jau paskui, kaip si btel jusi banga negr š atgal, o eis srov mis, srovel mis iki pilno tautinio atgimimo, iki jo vainiko — nepriklausomyb s. Ne be reikalo ir *Varpas* sugaud : *Kelkit s, kelkit s!* O vienu pirm j žadintoj ir vad buvo kaip tik Petras Kriau i nas.

Kriau i no jaunyst

Gim s 1850 m. rugs jo 16 d. Pape ki kaime, Kaupiški valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje, pasiturinioje, religingoje ir apsišvietusioje šeimoje, vyriausias Kriau i n Kazimiero ir Magdalenos Pauliukonyt s s nus, pirmuosius šviesos spindulius pasteb jo savo šeimoje. T vas mok j s rusiškai, lenkiškai ir vokiškai, skait s knygas ir Tilž s *Keleivi*. Motina m gdavusi skaityti švent j gyvenimus, o paskui juos atpasakoti savo vaikams. Iš k dikyst s dien Kriau i no atmintyje stipriausiai užsiliko rudens ir žiemos rytmei vaizdas : motina su gaidžiais kelia šeimyn , o kol ji sukils, kurdama krosn , jau pradeda : *Sveika, Aušros žvaigžde šviesi*. Giesm miegus nuvaiko, ir visi sukil , apspit stal gieda rožan i . Iš vis išsiskira stiprus Petro balsas. Daug v liau, kai Petras jau buvo Marijampol je mokytoju, Armino liudijimu «štai ži r k, išdidžiai ranka pamos, nurodydamas tamsybes už lang beni ksanias ir g džiu žemu pusbalsiu ima giesnoti *Sveika, Aušros žvaigžde šviesi*. Toji Aušros žvaigžd jam buvo simbolis tautos tamsybi nugal jimo; t v diegtas tik jimas, pasireišks vairiomis pamaldumo formomis, liko Petro Kriau i no gyvenimo vienu iš stipri j šul .

Pirmoji tautin Petro tarnyba buvo kiaules ganyti. J atlik s, mok si Višty io pradžios mokykloje. Ten gyvendamas pas d d Petrausk išmoko lenkiškai kalb ti. Paskui Pajevonyje mokytojo

Bu anausko buvo parengtas gimnazij ir per Lenkmet (1863) statytas Marijampol s gimnazijos pirm j klas .

Anuo metu Marijampol s miestas jau buvo smarkiai aplenk j s. Visa miesto inteligentija kalb jo tik lenkiškai, o iš 6.000 miestie i tik koks 12-15 nuošimtis namie vartojo lietuvi kalb . Tai buvo tarnait s, paprasti darbininkai, malk kirtikai, davatk l s, vež jai ir Degu i bei Tarpu i biednuomen . Dar 1897 m. gyventoj surašin jime Marijampol je rasta tik apie 700 lietuvi . Kiti save laik lenkais.

S duvos krašt sujungus su Varšuva, lenkai, netek rytini sri i , nukreip savo d mes šiaurin Varšuvos kunigaikštyst s dal ir m si j intensyviai lenkinti. Svarbiausio šio krašto centro — Marijampol s lenkai valdininkai, laisv profesij inteligentai, gydytojai, vaistininkai, teis jai, advokatai, mokytojai laik savo misija š krašt laim ti Lenkijai. Ypa iai buvo kreipiamas d mesys busim j inteligentij — gimnazijos moksleivius, at jusius iš grynai lietuviško kaimo. Juos reik jo « apšviesti ». Tam tikslui Marijampol s lenkyst s apaštalai tur jo tam tikr program : lenkišk spaudini platinimas (kai kuriems moksleiviams lenkiškus žurnalus dykai dalindavo, užprenumeruodavo), kur tik galima lenk kalbos vartojimas, dalyvavimas visuomen s organizacijose, lenk spektakliai, vaidinimai (artistai-moksleiviai), baliai, pob viai, šokiai ne tik mieste, bet ir pas apylink s dvarininkus, kuri spind jimas ir manieres tur jo žav ti muzik vaikus. Lenk salonuose moksleivija išmokdavo ne tik varšuviško lenkiško akcento, bet ir šokti polk , krakoviak , mazurk ir kitus lenkiškus tautiškus šokius, gražiai elgtis su moterimis, bu iuoti joms rankeles. Salon sienose kab Kosciuškos, Step. Batoro, Skargos, Poniatowskio ir kit lenk didvyri portretai tur jo nuteikti jaunuosius moksleivius pamilti Lenkij . Buvo varoma propaganda, k gero lietuviams padar lenkai : jie j Lietuv su kryžium, elementorium, keldami gerov , šviesdami krašt . Iš šitokios mokyklos iš j gryni lietuviukai, pasijusdavo es bendros t vyn s Lenkijos vaikais ir, apleid Marijampol , nusidangin Rusijon ar Lenkijon. Lietuvai ž davo amžinai. Tik prisiminkime Vinco Kudirkos gimnazijos laikus, k jis buvo pavirt s ir, jei ne *Aušra*, kažin ar neb t lik s Lenkijai tarnauti. Kiek j buvo paveikusi lenkti taka matyti iš to, kad kart bendrai b riui moksleivi važiuojant namo ir kažkam pasi lius *Za piewajme*, kai Basanavi ius užtrauk *Augin t vas du s neliu*, Kudirka lenkiškai pamislyjo : *Komedijant*, ir neprav r l p .

Petras Kriau i nas gimnazistas nepasidav lenk salon vilion ms. Jis jaut si es s lietuvis, skirtingas nuo lenk . Daug mokosi. Kai Marijampol s *Szkoła Powiatowa* (keturklas) 1867 m. buvo pavers-

ta valstybine gimnazija, su d stom ja rus kalba, joje buvo vesta ir 2 valandos kas savait lietuvi kalbai d styti. Kriau i no laikais aukštesn se klas se lietuvi kalb d st matematikas Ulinskis iš Kauno gubernijos, žemaitis. Jo d stymo metodas buvo ypatingas : atsinešdav s klas n lotyn kalbos žodyn ir drauge su mokiniais lygindav s lotyniškus žodžius su lietuviškais, nor damas rodyti t dviej kalb giminyst , iškelti lietuvi kalbos senum ir jos mokslin vert . Tuo užsikr t ir Kriau i nas : kažkokio lotyniško žodyno visus žodžius iki raid s P buvo sulygin s su lietuviškais ir juos gre- timai suraš s, besig r damas rad s bendr kamien , panaši gramatikos ir sintaks s ypatybi . Gal d l to jis ir lotyn kalb ypa iai pam go, j gerai mok jo. Kai gimnazij lank Varšuvos apygardos mokslo glob jas, direktorius erniavskis jam nurod VII kl. mokin Kriau i n , kaip gerai mokant lotyn kalb . Su aukštuoju sve iu Kriau i nas kalb josi lotyniškai ir už tai buvo pagirtas.

Bet buvo mokytoj , kurie ty iojosi iš lietuvi kalbos. Kart mokytojas Plewinskis, lenkas, viešai pamokoje pavadino lietuvi kalb *cyga skiem j zykiem* — kažkokiu mišiniu ir žargonu, kuriuo gilesni min i ne manoma išreikšti. Ta pajuoka užgavo mokinius lietuvius. Kriau i nas, kaip kitados Baranauskas, nor damas rodyti kad ir *chlopska mowa* galima sukurti *Anykš i šilel*, pasiryžo rodyti, kad ir lietuvi kalba tinka poezijai ir mokslui ne mažiau, kaip lenk kalba.

Tam atsirado gera proga. Anais laikais mokslo metai baigda- vosi iškilmingu aktu, dalyvaujant mokytojams, mokiniams ir kviesti- nei publikai. Direktorius referuodavo mokyklos darbus, o mokslei- viai padeklamuodavo, padainuodavo, paskambindavo, kartais suvai- dindavo kok vaizdel . Kriau i nas, ne be Ulinskio takos, pasiryžo program traukti k nors ir lietuviškai. Jis išver ia lietuvi kalb J. Kochanowskio eiles *Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary?*, teikia rengimo komisijai ir gauna leidim deklamuoti, k ir padaro akto iškilm je. Tada gimnazijos sal pirm kart išgirdo vieš lietuvišk žod . Visi sukluso, nustebo, neju ioms suplojo, o mokini t vai kaimie iai apsiverk : «Dievuliau, tu mano — lietuviškai! » Publikos bravo ir bis paskatino eiliniuk dar padekla- muoti savo išverst Krilovo pasak i *Senelis ir smertis*. Žinoma lenkai susirauk , o direktorius pasteb j s rankrašt klausia :

— Kod l J s ne rusiškomis raid mis rašote?

— Kad kirilica negalima lietuviškai išsireikšti — atsako Kriau- i nas. Nuo to laiko rusams jis litvinas, o lenkams litvomanas. Ši pravard jam liks iki karsto lentos.

Tuo faktu gimnazijoje padaryta rimta konkurencija lenk kal- bai, kuri iki 1866 buvo d stomoji ir veik vis vartojama. Kriau-

i no pavyzdys užkreia ir kitus. Puišys veria Naruševiaus *Gonce zlotego slonca* ir visa eilė kitą paseka Kriaušiu, tikinti, kad ir lietuvių kalba tinka poezijai ir bendrai literatūrai.

Seminarijoje ir Akademijoje

Jau pasirinktas Kochanowskio eilė raštis rodo, kad Kriaušius buvo stipriai religingas ir gimnazijoje to religingumo neprarado. Garsaus marijon generolo Jurgio snos, gimnazijos kapeliono, taciau Kriaušius nusiustiprino iš kaimo atsineštas religingumas. Todėl nenuostabu, kad 1871 m. baigęs gimnaziją, Kriaušius pasuka Sein seminariją. Motina visada svajojo, kad jos Petriukas bus kunigu. Taciau iš tikrovės pusis vertimo nebuvo. Kartą taciau, veždamas sėn gimnaziją, sako: « Būk, sėneli, kuo tik nori, kad tik geras žmogus būtum. Ko norisi, pasakyk man; aš ir motin tikinsiu. Tik, vaikelai, be pašaukimo nieko nedaryk, nors taciau būt puikiausias luomas ».

Pasiryžsė ir apsisprends tarnauti savo tautai, Kriaušius matė, kad tik kunigai, likdami savo krašte, prieidami prie liaudies, gali jai tinkamiausiai pasitarnauti, jė kelti morališkai ir tautiškai. Todėl taciau pat 1871 m. ruden drauge su panašiu lietuviu užsispyrėliu Antanu Radušiu stoji Sein seminariją, kur mokosi penkerius metus. Iš to laikotarpio maža kė žinome apie Kriaušiu n seminariją. Jo mokslo draugai tvirtina, kad jis seminarijoje gerai mokėsi ir daug skaitė: perskaitė sė Donelaiio raštus, gražesnes vietas net atmintinai išmokė sė, Kraševskio *Hystorja Litwy*, Jucevniaus *Wspominienia Žmudzii* ir daug kitė, kė tik lietuviško ar apie Lietuvė radė sė. Nuvykę sė Varšuvė mažesniajė šventimė gauti, susipažėsta su knygininku Orgelbrandu ir iš jo gauna knygė papigintomis sė lygomis.

Kad dar rė pestingiau pasiruoštė ateities darbui, Kriaušius, baigė sė seminariją, svajoja patekti Petrapilio Dvasin Akademijė, bet lenkiškoji seminarijos vadovybė, matyt pastebėjusi jo lietuviškė nusistatymė, pasiunia pagal turimas stipendijas kitė — lenkė, o ne Kriaušiu n. Užsispyrė sė Kriaušius tada prisirašo prie Mohilevo vyskupijos ir jos sė skaiton patenka Akademijom.

Akademijoje tuoj iškilo lietuvių trijulė: Jaunius, Kriaušius, Gimžauskas, atstovaujė Kaunijė, Suvalkijė ir Vilnijė. Totoraitis rašo: « Taciau [Akademijom] su jo draugė ir vilniškis Gimžauskas, karštomis eilėmis garbinėstė vynė sė meilė, ir kauniškis Jaunius, uoliai užsiėmė sė lietuvių kalbos tyrinėjimu, ir seiniškis Petras Kriaušius,

smarkiai ragin s myl ti gimt kalb ir t vyn , rus žandar v liau ne be priežasties pramintas Lietuvos karaliumi»³.

« Jauniau s — Kriau i no — Gimžausko trijul Petrapilio Akademijoje buvo tos trys degan ios pliauskos, kurios suglaustos ima liepsnoti; o kai gerai siliiepsnoja, tai ir skyrium nebeg sta. Trijul s supratimai apie gimtosios kalbos reikšm ir vertyb , apie spaudžiamos iš vis šon naikinamos t vyn s reikalus, per šiuos metus tiek sutvirt jo, jog paskui gyvenime, sugr ž Lietuv , kiekvienas savaip dirbo ir dirb s nesiliov , nors j gyvenimo takai, pasirod šiekštomis užvirt ar ty ia užver iami»⁴.

Kriau i nas ir v liau palaik santykius su savo draugais iš Akademijos. Jauni jis tiesiog idealizavo d l jo gabum , iškalbos, steb josi jo pla ia erudicija, giliu kalb mok jimu. Vis amži Kriau i nas buvo Jauniau s takoje. Kalbos dalykuose Jauniau s žodis Kriau i nui buvo galutinis. Kai nor davo k sustiprinti lietuvyb je, Kriau i nas patardavo aplankyti Kaune Jauni , ar bent j pamatyti; jau pats to mokslininko vaizdas tur jo veikti, kaip veik pat Kriau i n . Bet Kriau i no simpatijas Jauniui stiprino ir kai kurios abiej bendros b do žym s : abu mokslininkai, abu filologai (nors Kriau i no filologij kaip tik labiau pagrind ir sustiprino Jaunius), abu iškalbingi, pla iai apsiskait , abu patriotai, abu pedagogai ir de ja, abu grafofobai — nem gst rašyti, savo gau si žini sisteminti. J veikimas — gyvas žodis. Jausdami savyje t žodžio galyb , veik juo, kiek tuomet aplinkyb s leido, tirpd savo sielos auks ir gausiai dalino klausytojams.

Su Gimžausku Kriau i no ryšiai taip pat nenutr ko. Jis nuolat sek , k veikia, k rašo jo draugas Vilniuje ir pla iai papasakodavo gimnazijos moksleiviams, statydamas jiems Gimžausk pavyzdžiu. Tas pavyzdys buvo labai tinkamas busimiesiems Sein vyskupijos kunigams, kurie Kriau i no pamokyti ir kaitinti stodavo Sein seminarij .

Akademijoje Kriau i nas, atsinešt iš kaimo, gimnazijoje kiek jau patobulint ir iššlifuo t , lietuvi kalb dar labiau pamilo, j patobulino. Gr ž atostog Lietuvon, kai kuriose bažnyiose sakydavo pamokslus. Jo kalba buvo graži, gryna, tik žmon ms ne visai suprantama. Mat, Kriau i nas, valydamas kalb nuo polonizm , vartodavo daug nauj žodži , kuri liaudis, pripratusi prie barbarizm , nesuprasdavo. Akademijos knygyne rad s M. Daukšos *Postil* , j kart vasaros atostogoms parsivež Lietuv parodyti kunigams ir šviesuoliams žadinti t vyn s meilei. Paskui, b -

³ J. Totoraitis, *Lietuvos Atgijimas*, 102 psl.

⁴ Doc. J. Tumas, *Silvestras Gimžauskas* (Lietuva 1924).

damas mokytoju, duodavo j mokiniams dalimis nusirašinti, kad iš jos pasimokyt lietuvi kalbos. Vysk. P. Bys savo atsiminimuose rašo, kad Kriauinis nas išstodamas iš Akademijos buvo pasimams ir tada vieninteli žinom Chylinskio Biblijos vertim ir tik Akademijos vadovybei griežtai pareikalavus, tur jo j gr žinti. Ir šis retas lituanistinis veikalas tur jo tarnauti Kriauinui rodymui, kokia sena ir graži yra lietuvi kalba.

Vasarodamas klebonijose mgo surinkti vaiki b r ir smuiku grieždamas juos mokydavo giedoti A. Strazdo *Pasvydo, pasvydo, aušros žvaigžde pasvydo*. Lankydavosi pas žymesnius kininkus kaimuose ir jieškodavo sen dainininki, iš kuri užsirašydavo dain tekstus, melodijas. Žmon ms toks jauno kunig lio, dargi akademiko, lankymasis, dom jimas lietuvi dainomis, pasakomis, kalb jimas gražiai lietuviškai, dar nepaprasto sp džio, gaivino savo kalbos ir krašto meil .

Baigiant Akademij , kai reik jo gauti kunigo šventimus, paaišk jo, kad Kriauinis nas, kaip Mohilevo vyskupijos stipendijatas ir šiai arkivyskupijai prirašytas, turi šventintis šios arkivyskupijos titulu ir paskui liktis joje kunigauti. O Kriauinis no svajon buvo dirbti Lietuvoje. Tod l išbuvs Akademijoje ketverius metus (1867.X.25 - 1880.VI.15), išlaiks baigiamuosius egzaminus ir gavs Šv. Teologijos Kandidato laipsn , išvyko Lietuv su mintimi daugiau jau negr žiti Akademij . Apsigyvens Keturvalakiuose pas simpating ir švies senel klebon Šipail , kuris leido mokslus savo sesers sn Jablonsk , dar band sirašyti Sein vyskupij . Ta iau Sein vyskupijos dvasinei valdžiai nesutikus j priimti atgal, atsisak šventintis kunigus, nes gyvenimas be Lietuvos buvo jam staiai nesuprantamas. Tod l papraš Akademijos valdži , kad jam išduot mokslo pažym jim , o Metropolitats atleist j iš Mohilevo arkivyskupijos. Akademijos vadovyb duotame mokslo pažym jime tvirtina, kad jis « eidamas šios akademijos mokslus ir b damas itin gabus, parod daug mokslingumo ir labai gražiai elg si ».

Mokyt ojas Mar ij ampol je

Netekus prabilti Lietuvos liaud iš sakyklos, Kriauinis nas ryžosi laim ti bent mokyklos katedr , kad iš jos gal t skelbti savo id jas, šviesti Lietuvos liaud . Tur damas du diplomu, gimnazijos ir akademijos, ryžos j pagalba sigyti aukšt j pasaulinio mokslo cenz , reikaling gimnazijos katedrai. Tad 1880 m. ruden važiuoja Varšuv ir ten stoj s universitet klauso lekcij istorijos-filolo-

gijos fakultete. Apsigyveno pas dr. A. Zakarevičį, gavęs atskirą kambarį, kur jautėsi jaukiau: vaikščiiodamas ir mosuodamas rankomis garšiai skaitydavęs ir atmintinai deklamuodavęs lotyn klasikus.

Po metų, t. y. 1881.X.16 išlaikė egzaminus pagirtinai ir gauna diplomą, gimnazijos ir progimnazijos mokytojo, su teise dėstyti lotynų kalbą. Beliko išlaikyti paskutinis — ištikimybės egzaminas. Reikės pareikšti ir raštu pasirašyti, kad « nori ir privalai savo tikrajam viešpačiui Aleksandrui III ir jo p. diniui Mikalojui ištikimam ir neveidmainingai tarnauti, klausyti, ligi paskutinio kraujo lašo, visas jo teises s. moningai ginti ir saugoti ».

Reikės jo raštu pareikšti « sipareigojim », kad : « imdamasis mokytojauti gimnazijoje prisižaduos žiningai ir neprieštaraujamai pildyti visus vyriausybės paliepimus bei sakymus, tiek jau paskelbtus, tiek ir dar skelbsimus ateityje, taip pat visus nusprendimus, liečiančius viešą ir namų jaunuomenės auklėjimą ... klausyti paskirtos valdžios... mokinant vartoti tik patvirtintas, vyriausybės nurodytas knygas, dabojuant tos taisyklės dalinant mokiniams knygas skaityti, versti ar nuorašams daryti ».

Primenama ir etika ; reikia prisiekti, kad : « neleisiu mokiniams ir mokinims skaityti piktinam ir priešingai dorai veikal, su kuriais ir pats n. žodžiu, n. raštu nesupažindinsiu... neliesiu religijos dogm, nesilpninsiu pagarbos vyriausybei, jos sakymams ir sostui ištikimybės, priešingai: dėsiu visas pastangas sustiprinti šiems d. sniams jaunuomenės širdyje... Už nusižengimą šioms prievolėms, ir jei bus žvelgtas koks nors iš mano pusės veikimas priešingas valstybės tikslams ir sakymams, pasiduodu smarkiai atsakomybei, statym skirtai už politinius nusižengimus ».

Dar reikės jo pasirašyti vieną dokumentą : « Priesaikos pareiga, kuri aš žemiau pasirašęs esu prisiėmęs garbės ir sąžinios pareigą, pareiškiu, kad visą mano gyvenimą jokiomis slaptoms draugijoms tiek Rusijos imperijoje, tiek ir Lenkijos karalystėje, tiek ir užsienyje nepriklausiau ir ateityje nepriklausysiu ir su joms raštu, žodžiu ar koku nors kitu būdu jokio susisiekiimo nei pats tiesioginiai, nei per kitus neturėsiu. Jeigu pasirodytų mane pirmiau prie kokios slaptos draugijos buvusį prisidėjusį, o dabar paslėptą, tai pasiduodu smarkiausiai valstybės nuskaltinėjimui ».

Tik po tokių pasižadėjimų ir sipareigojimų, Kriaučiui 1881. XI.3 buvo paskirtas Marijampolės gimnazijos lotynų kalbos mokytoju lygiagrečiai klasei. Atlyginimas iš karto 750 rublių metams, vėliau pakilęs iki 900 rublių. Dar už klasių auklėjimą 160, už knyginkavimą 120 rublių. Dar už pridėdamas lietuvių, graikų

ir vokie i kalbas šiek tiek — taigi materialin pad tis užtikrinta. Ji daug pad s Kriau i nui, kai reik s savo veiklai finans .

Tik dabar prasideda našiausias ir svarbiausias Kriau i no veiklos periodas. Iš karto jis užimponuoja mokinius, tiek savo išvaizda, tiek pedagoginiais sugeb jimais. Kriau i no išvaizd M. Gustaitis taip charakterizuoja : « Tai buvo augalotas, pla i pe i , raumeningas vyras, šviesiai m lyn aki , juosvais sais ir plaukais ; paskui užsiaugino didel barzd (jau ved s žmon 1889 m.), bet v liaus pražilo, viršugalvis ir kakta išpliko ; veidas matin s lyg kreol spalvos, graikiška nosis, liemuo bent kiek pašlij s priekin, dar kaip ir paskubos, veržimosi sp d , rodos, kad savo žodžiais ir stuomenio svoriu veikiau tave veiks, tikins, negu atsiloš, žengs atgal. B do buvo gyvo, labai judrus, griausmingo balso ; tuo mokiniams didžiai užimponavo — veik m pravardžiuoti Perk nu ; vis skub davo, daug dirbdavo, nuolatos k veikdavo. Sveikata gera, pas pakeltas. Jud jimai, eisena, mimika — greitai, smark s, griežti. Vis tai rod ne šalto proto, bet karšto jausmo — temperamento žmog »⁵.

Mokytojo pareigas jo stropiai, r pestingai. Kiekvienai pamokai uoliai pasirengdavo, niekad j nepraleidin davo. Mokymo metodai naujoviški, dom s. Sunkias lotyn kalbos išimtis sueiliuoja ir taip mokiniai jas lengvai išmoksta. Savo «eil ms » pri-taiko koki lietuvišk melodij , atsineš s smuik išmoko mokinius ne tik lotyn kalbos taisykli , bet ir lietuvišk melodij . Jo mokiniai vis gyvenim atsimin Syrokoml s karo maršo *Tegu giria šlamš ia, žia* (Armino vertimas) melodij žodžiams : *Mnogije slova na is, masculini generis, panis, piscis, erinis, finis, ignis, lapis, pulvis, cinis... tra ta, tra ta, tra ta ta...*

Gav s d styti lietuvi kalb (dalykas neprivalomas, kart savait je paskutin pamoka ir šventadieniais po mokini pamald visoms klas ms dar viena — jungtin pamoka), nevartojo užmestos kirilicos, bet tiek klas je, tiek priva iai vartojo vien lietuviškas raides. Kad aiškinant ir š t ant lentos užrašant neb t matyti, kaip rašoma, lenta vis b davo pastatoma taip, kad per stiklines klas s duris nematytum lentoje parašyto teksto. Iki tol lietuvi pamokos, kaip nepriverstin s ir blogai d stomos, dabar Kriau i nui d stant, uoliai lankomos, nes jos virto senov s Lietuvos galyb s giesme, patriotizmo mokykla. Jose mokiniai pasijuto kas jie es , jaut si atgimus juose prot vi dvasi , pajuto laisv s troškim , sieki nepriklausomo, teisingesnio gyvenimo. Tos pamokos vykd didel darb , d jo pamatus jaunajai Lietuvai, naujai valstybei.

⁶ M. Gustaitis, *Petras Kriau i nas*, 16 psl.

ia mokiniai be gramatikos (Šleicherio, Kuršai io, Jaunias, Baranausko) gana sistemingai išeinamos, išgirsdavo apie t vyn s graži praeit , jos kunigaikš ius ; ia pajusdavo gimtosios kalbos vert ir grož , gaudavo žini apie tautos atgimim , veik jus ir j darbus. Žodžiu, tai buvo universal s agitacijos kursai.

Per pamokas mokiniams paskaitydavo gautuosius laiškus, suteikdamas žini apie prasid jus tautos atbudim , jos veik jus, darbus. Ne tik pamokose Kriau i nas buvo lietuvyb s agitatorius : visur tiek gimnazijoje, tiek mieste su mokiniais kalb davo tik lietuviškai, nepraleisdamas progos taisyti barbarizmus, kalbos netaisyklingumus. Moksleivius ragindavo š t versti lietuviškai iš rus kalbos. Prieš atostogas patardavo ir pamokydavo užrašin ti pasakas, m sles, dainas, priežodžius, tikindamas, koks didelis juose gl di tautos ir kalbos turtas. Dalis t rinkini pateko per Kriau i n L.M. Akademijos archyv .

B damas gimnazijos knygininku ir dalindamas moksleiviams knygas, stengdavosi lietuviams pakišti bent k apie Lietuv rus ar lenk kalba. Su gimnazijos mokiniais santykius Kriau i nas palaikydavo ir tada, kai šie išeidavo universitet ar kunig seminarij ir vis vykdydamas t pa i misij , ragindamas, mokydamas dirbti lietuvybei. 0 pa ioje Marijampol je Kriau i no butas (gyveno viešbutyje) ypa šventadieniais, buvo lyg koks turgus : ia aukštesniuj klasi moksleiviai gaudavo Tilž je leidžiam rašt , ateidavo pasiskolinti pinig . Pasirodžius *Aušrai*, Kriau i nas ne tik tais šio laikraš io rankraš ius, bet r m pinigais, o ypa iai m si platinimo darbo. Be Kriau i no *Aušra* neb t išsilaikiusi n t trij met . Jis per savo seminarijos kurso draug Naumies io vikar kun. S. Petrik parsigabendavo apie por šimt egz. *Aušros* ir skleisdavo juos ne tik moksleivi tarpe, bet ir pla iai Suvalkijos krašte. Kriau i no nuopelnus *Aušrai* pripažino ir jos redaktorius J. Šli pas : « Ypatingai pa ioje pradžioje *Aušrai* b t labai sunku buv išsilaikyti, jeigu jos neb t palaik P. Kriau i nas, mokytojas Marijampol s gimnazijoje, ir Juozas Miliauskas, policijos viršininkas Rygoje. Kriau i nas užmok davo už 100 ar 200 egz. ir per Naumiest jis pats persisiusdavo sau žinomais keliais (dažnai papirkdamas žandarus) ; per mokinius jis pla iai paskleisdavo *Aušr* , Suvalkijoje ir Kaune ». Bet ne tik per mokinius : jo tur ta uoli ir sumani lietuvišk knyg platintoj kunig , buvusi jo mokslo draug tarpe : tai marijonas Miliauskas (pas kur vienuolyne buvo draudžiam knyg sand lis), du Norkai (punsketis aušrininkas ir liubaviškis), A. Radušis, Kalvarijos vikaras kun. A. Grinevi ius. V liau ir *Varpas* Kriau i no asmenyje rado stipri param ; 1888 m. pirmasis varpinink susirinkimas buvo kaip tik pas Kriau i n .

Kiek jis yra išleidęs ano meto spaudai remti, prenumeruoti (visk dalindavo dykai) žino tik jis pats.

Dirbdamas su gimnazijos moksleiviais, nepamiršo ir kaimo. Jis priragino P. Armin rašyti lietuviškai (tas pateko visiškam Kriaui no takon). V liau, atskirtas nuo Kriau i no ir iškeltas Augustavo dviklas mokykl, ilg damasis savo draugo, rašo:

«Ten palikau aš geriausi bi iul Kriau i n ,
Kurio kiekviens žodis man pamokslu b na.
Jis tai mane išmok myl t savo kamp ;
Duok Dieve, te žodžiai jo man kelrodžiu tampa ».

Per Armin Kriau i nas m veikti «kaimo liktarnas », labiau susipratusius pradžios mokykl mokytojus, kuri tarpe netrukus atsirado gabi plunksnos ir veiklos darbinink : Tomas Ži - kauskas Marijampol je, Ksaveras Sakalauskas Antanave, Juozas Andziulaitis Garliavoje.

Savo šakotos, bet siekiančios vieno ir to paties tikslo — atgavinti lietuvi taut — veiklos programos, sistemingai suimtos paragrafus, Kriau i nas nepaliko. Tai padar jo mokiny, buv. Lietuvos prezidentas dr. Kazys Grinius. Štai ji :

1. Kiek gal dami, išsimokslin , pasilikite gyventi ir dirbti tarp sav j lietuvi . ia dirbkit, ia mirkit, savo noru svetur nesikraustykit. Ir aš taip darau ir darysiu.

2. Myl kit savo t v per tiek amži išlaikyt žem , lietuvi kalb , gerus senov s papro ius. Išmokite lietuvi kalbos ir istorijos.

3. Visur ir visada pasilikite lietuviiais, kalb kite, kur galite, tik lietuviškai, nesig dinkite b ti lietuviiais ir kitus raginkite eiti tokiais pat keliais.

4. Platinkite, nors Rusijos valdžios ir draudžiamus, lietuviškus spaudinius, kovokite su 1865 m. draudimu lietuvi spaudos, stenkit s susigr žinti j .

5. Nepasiduokite baimei, kuri stengiasi sukelti lietuvi širdyse m s spaud jai. Nebijokite d l savo tautos laim s nukent ti. Neišsig skite pakliuv prieš rankas. Mok kite tyl ti. Jokiu b du neprasitarkite valdžios agentams ir ne kiškite nelaim kit . Tai b t didžiausia g da, visai nevyriškas pasielgimas.

6. Supraskite lietuvi tautos ne tik praeit , bet ir dabart , ir ateit . Studijuokite besikelian i ir prisik lusi prispaustuj taut — ek , bulgar , ukrainie i , airi , latvi — istorij . Lyginkite j pad jim su savo. Iš ten pasisemsite pavyzdži ir m s

tautos atei iai ger vil i bei sumanym (šiam reikalui duodavo pasiskaityti tinkam knygy).

7. Ginkite lietuvius nuo skriaud , rodykite jiems daromas skriaudas, mokykite juos reikalauti toki pat teisi , kokias turi rusai. Visur skelbkite teisi lygyb ir daromas lietuviams nuoskaudas.

8. Mokykite žmones, kad vals i savivaldyb se, bažnyiose, mokyklose, teismuose ir kitose viešose staigose reikalaut vesti lietuvi kalbos vartojim .

9. Patys besišviesdami, Švieskite ir kitus lietuvius, skleisdami elementorius ir kitokius spaudinius, palaikykite slaptus daraktorius, savitarpinio lavinimosi ratelius. Par pinkite tinkam žmon ms mokytis vadov li ir pasiskaitym .

10. Laikykit s vienyb s, nesiskirskykite d l menknieki , visados atsimindami, kad svarbiausias dalykas — tautos atgijimas ir išvien jimas prieš bendrus spaud jus. Sudrauskite dav jus ir saugokit s j . Sužinoj apie tokius, praneškite kitiems.

11. Laikykit s amžiais nusistov jusi dorov s d sni : artimo meil s, teisingumo, s žiningumo, tolerantiškumo, darbštumo. Venkite žiesti kit nuoširdžius sitikinimus, kilnius jausmus, nekelkite tikybinį gin , nes jie kenkia geram sugyvenimui. Branginkite savo sveikat , kad ilgiau gal tum t tarnauti lietuvi tautos labui.

12. B kite švar s, kasdien prauskite k n , nesigadinkite girtuokliavimu, paleistuvavimu, apsirijimu, girtuoklyste ir kitais nesveikais dalykais. Venkite keltis puikyb , nes ir tai yra apsisvainimas.

13. Gimtajai kalbai geriau pažinti, pasikalb kite su senesniais žmon mis, ypa su moterimis, kurios moka tik lietuviškai. Tam padeda rinkimas žmoni žodinis k rybos : pasak , dain , priežodži , patarli , m sli , burt , prietar , vestuv se sakom oracij , raud , pa i žmoni vartojam gydymosi b d . Visa reikia užrašinti žodis žod , be padailinim .

14. Religija yra naudingas dalykas : ji palengvina žmogaus buit , duoda sielai nusiramino, palaiko visuomen je drausm , mažina nusikaltimus, išdirba žmogaus b d , savo apeigomis pagr žina gyvenim , atitraukia nuo kasdieni smulki r pes i ir žemesni jausm , sutaiko s žin s priešingumus. Bet religija yra gera tik tada, kai ji neužmiršta pagrindinio dorov s d snio : myl k savo artim kaip pats save, nenor k jam to, ko pats nenori. Neapykanta kitatikams yra žmonijos nelaim , nes iš to kyla vaidai, skriaudos ir pyktis. Religija, jos paslaptys, dogmos protui dažnai yra neprieinami dalykai, negali b ti matematiškai rodyti, bet jie t kstan iais met laikosi, tad palaikytini, negriautini, nepajuoktini. Geriausia

tikybinis ginus nesivelti, tikybinis jausmas neužgaudint, ir visas tikybas, kurios remiasi bendrine žmonijos dorove, pripažinti ir gerbti. Lietuviams patriotams visi lietuviai, kokios tikybos jie bebūt, turi lygiai reikėti. Vienyb su ir stiprybė su galima pasiekti ne tiek tikybine, kiek tautine vienybe⁶. Anot Griniaus, Kriauštinis nepeikina vienos tikybos, tačiau nedoriems kunigams nedovanodavo, juos dažnai papeikdavo.

Neduočiau galvos, kad Grinius, marksistas ir socialistas, save laikęs pirmieji, antiklerikalu, teisingai atpasakojo Kriauštinis religiją. Viena yra tikra, kad Kriauštinis buvo tikintis katalikas, nors religiniuose praktikuose kiek apsiliepsėjo. Tačiau pamaldas jis mągėdavęs. Atėjęs bažnyčion, jis neidavo, kaip tada buvo moda, su ponais už grotelį, bet simaišydavęs sibi buojančiai mini su maldaknyge rankose. Tas su minia bendrumas stiprino jame pasitikėjimą savimi ir tauta, dar jį idios fanatiku, kurio tik jimas judina klanus. Kai ateidavo sunkios dienos, kai buvo persekiojamas už «litvomaniją», griebdavosi skaityti Šv. Raštą, Tom Kempierį, VI. Solovjovą.

Kriauštinis no didžiausio veiklumo metu, Basanavičius pasirodė su *Aušra*, kurioje paskelbia savo programinius dėsnius (1883). Jie yra labai panašūs Kriauštinio veiklos programai, tačiau daug miglotesni, priemonės tai programai vykdyti aiškiau nepažymėtos. Basanavičius pagrįsdė tautos praeitį, tik damasis, kad ji uždegianti tautos meile dabartinius jos vaikus (*Homines historiarum ignari semper sunt pueri*). Kriauštinis Basanavičiaus labai bendrus dėsnius praplėto, sukonkretino, savo gyvenimo pavyzdžiu sutvirtino ir pasistatė sau aiškų, praktišką tikslą — sukurti jau dabartyje toms idios gyvenančios lietuvių inteligentijos kadrus, kad atsirastų vienodai pažangios vadovybės, kuri, eidama kitą atgimusi tautą pavyzdžiu, turėtų aprūpinti bent stambesnius šalies reikalus ir toliau išsikvoti nepriklausomybę. Basanavičius *Aušros* metu tokio nusistatymo dar neturėjo ir tik apie 1905 m., gyvendamas jau Vilniuje, galvojo apie Lietuvos politinę autonomiją.

V t r a i š v e r t ž u o l

Kriauštinis no mokytojavimo metu Marijampolės gimnazija buvo pasiekusi savo apogėjį: mokiniai virš 700, kuri 80 procent lietuvių, buvusi baudžiauninkų vaikai. Iš mokytojų net 6 lietuviai,

⁶ Dr. K. Grinius, *Atsiminimai ir Mintys*, 38-41 psl.

j tarpe ir inspektorius Botyrius, Kiti: Y. Staniškis, P. Kriau i - nas, kun. J. sna, J. Jasulaitis, P. Arminas. Taigi lietuviškiausia gimnazija! Ji tokia tapo d ka Maskvos politikos — noro po 1863 m. sukilimo atskirti lietuvius nuo lenk . Garsusis Katkovas, buv s Maskvos universiteto profesorius, *Moskovskyje Viedomosti* redaktori us ir leid jas, anks iau pasižym j s liberalas, v liau tap s aršiu monarchistu, po sukilimo labai nusistat prieš lenkus ir judino lietuvi klausim . Lietuviai studentai Maskvoje, per 3 žydeli krikš - tynas pravoslavij (juos prikalb jo tapti pravoslavais lietuviai studentai) susipažino su pakviestu k mu Katkovu ir jam pakišo mint apie Marijampol s gimnazijos svarb paruošti student Maskvos universitetui. Iš to atsirado Maskvos universitete 9 stipendijos tiems Suvalk ir Marijampol s abiturientams, kurie tur s atestate ger lietuvi kalbos pažym . Iš to ir toks ypatingas Marijampol s gimna - zijai palankumas. Katkovo politikai pritar ir caras, ir švietimo ministeris Deljanovas. Žinoma, rusai tur jo savo tikslus : t j *iskonnj rusky kraj* surusinti. Botyriaus pravoslavija tur jo b ti pavyzdys ir tarsi tiltas rus marias. Gal tos rus užma ios ir b t davusios vai - si , jei Marijampol je tada neb t buv Kriau i no. Marijampol s moksleiviai, tiesa, nusigr ž nuo lenk , bet nekrito n rus gl b . Kriau i no atkastas S duvos liaudyje susikaup s šaltinis, pasileido vairiomis srovel mis Sein ir Veiveri seminarijas, Maskvos ir kitus universitetus. Visur m kurtis lietuvi student draugijos, spaudai remti rateliai, atsirado rašytiniai laikrašt liai, buvo palai - koma ir platinama draudžiamoji tilžišk spauda.

Vietiniai rus valdininkai mat , k daro Marijampol s gimnazi - joje lietuvi vedamas aukl jimas ir tod l skundais klabeno virš nes, kad ten susir pint Marijampol s gimnazijos žalinga veikla. Tokiam užkampiu — toks mokslo židinys ! Kai muzikai daugiau žinos — daugiau reikalaus, o j reikalai ne valdžios reikalai. Veiveri semina - rijos inspektorius Jurkevi Marijampol s gimnazij pavadino rože prie muziko serm gos atlapo.

Susir pino ir lenkai. Marijampol s moksleiviai išspr do iš j takos. Jie jau visur kalba tik lietuviškai, nesilanko lenk salonuose, nevidina j rengiamuose teatruose. Reiškia: Chlopas atgijo! N ra abejon s, kad Varšuvoje prieš Marijampol s gimnazij lenk buvo nuteikti ir generalgubernatorius Gurko, ir mokslo apygardos glob jas Apuchtin, kurie, Katkovui mirus, sutar « sutvarkyti » Marijampol s gimnazij .

Žiaurusis Apuchtin, vadintas « svetim taut diku » ima pirmas veikti. Naujas gimnazijos direktorius Serno-Solovjovi tampa jo dešin ranka. Jis irgi nepatenkintas gimnazija, iš kurios išeina ne rusai-pravoslavai, o tik fanatikai lietuviai «buntovš ikai», tod l

užsimoja gimnazij visiškai likviduoti : pakiša valdžiai sumanym gimnazij uždaryti. Tik d l vietos gyventoj prašym ir centre vairi užtarim , ji lieka. Ta iau, d l pasunk jusi stojimo s lyg , mokini skai ius krinta iki 200. Direktoriaus d snis : ko mažiau priimti, ko daugiau atleisti, kad gimnazij kasmet baigt ne daugiau 5-6 lietuvi .

Iš mokytoj pirmasis sm gis tenka Petruui Arminui. Jis 1883 IX.26 atleidžiamas iš gimnazijos. B damas rengiamosios klas s ved ju jau sp jo pasižym ti savo veikla : jo butas buvo jaunimo susirinkim vieta. Nukeltas Augustavo dviklas mokykl , susirgo džiova. Sekaniais metais gr žo Marijampol ligois ir 1885.III.18 mir . Vysk. B ys savo atsiminimuose aprašo P. Armino laidojimo pamaldas, kuriose velionies žmona, gaudžiai verkdamas, garsiai kartojusi : «Ateik niekše, pažvelk savo auk ». Tuo ji šauk gimnazijos direktori Solovjovi i , nes buvo sitikinusi, kad vyro liga ir mirtis vyko d l jo atstatymo iš gimnazijos. Armino kap jo draugai papuoš gražiu akmeniu paminklu su tokiu Kriau i no šešiaeiliu :

« Viengenti, prie šito kapo at j s,
Atmink, kad tšia ilsis m s gerad jas,
Kurs Diev ir brolius savo myl jo
Ir meil viengentši tarpe j s jo ;
Paliko jis graž mums atminim ,
Kiekviens už paveiksl j tegul sau ima ».

Garsus savo gabumais ir taka Marijon vienuolijos generolas Jurgis sna, ilgai mokytojav s Marijampol s gimnazijoje, dabar uždraudus tikybd styti gimt ja mokini kalba, dar metus klas s pratyl j s, atsistatydino.

Buvo pašalintas iš gimnazijos ir inspektorius Andrius Botyrius, nepaisant to, kad jis buvo pri m s pravoslavij ir ved s *Moskovskyje Viedomosti* redaktoriaus pad j jo dukter Leontjevait . Jis buvo perkeltas iš karto Kališ , v liau Suvalkus, Lomž , pagaliau ištremtas Kazani ; mir 1900 Astrachan je.

1886 m. pavasar pats Apuchtin atvyko Marijampol . Pasišauk s abu lietuvi kalbos mokytoju Kriau i n ir Jasulait , paklaus , kod l pamokose vartoja ne graždank . Šie pareišk , kad vartoj Donelai io raštus išleistus Petrapilyje, o vadov li rusiškoms raidms nes . Apuchtin pasi l Schiekoppo gramatik išversti rus kalbon. Lietuviams atsisakius, to darbo m si gimnazijos mokytojas Pajewski, lenkas. Apuchtin aiškiai nusistat prieš lietuvius mokytojus. Tuoj buvo panaikintos paralel s gimnazijos klas s :

taigi Kriau i nas jau neberekalingas gimnazijai. Jam liko tik 10 pamok , alga tik 250 rub. metams. Atleistas ir iš knygininko pareig . Matydamas, kad vis tiek jau neteks liktis gimnazijoje, pats paduoda prašym atleisti j iš tarnybos, ir 1887.IX.1 jo prašymas patenkinamas : atleistas paties prašymu.

Jeigu Kriau i nas b t pasipraš s mokytojo vietos kitur, tikriausiai b t j gav s. Bet jam užvis brangesn buvo S duvos širdis Marijampol , kur jis taip gausiai pas jo lietuvyb s s kl . Nori matyti ir jos vaisius. Taigi lieka vietoje. Kart su lenkais besigin yjant, advokatui Zablockiui patarus persikelti Rusij , Kriau i nas r s iai atkirto : « ia stipsiu badu, kaip šuo, bet iš šios vietos nesitrauksiu ».

Netrukus iš gimnazijos buvo išguiti ir matematikas Jasulaitis su Staniškiu : vienas Vloclavk , kitas Lomž . Juodu Lietuv daugiau negr žo.

Baigiant š vaisingiausi Kriau i no gyvenimo period , reikia pamin ti jo darbo vaisius. Dr. K. Grinius priskaito 80 žymi Kriau i no mokini , iš kuri apie 30 buvo žym s nepriklausomos Lietuvos veik jai — kult rininkai, universiteto profesoriai, vyskupai, ministariai, seim nariai. Iš Maskvos lietuvi student draugijos 58 nari , 60 procent buvo Kriau i no mokiniai. Prasid jus jau ž tb tinei kovai už savo krašto laisv , už spaud , 23 Kriau i no mokiniai nukent jo nuo caro persekiojim , taigi beveik tre dalis vis jo mokini . Taigi tik keli met s ja, o jau atneš graži vaisi . Bet pa iam Kriau i nui reik jo dar sud ti ant tautos aukuro ir savo asmenin auk .

Teis jas — teisingumo sar gas

Netekus darbo gimnazijoje, prasid jo vargingiausios Kriau i no dienos. Gyventi reikia, tad imasi Marijampol s teis jo raštin je vietos su keliolika rubli m nesiui. Po pus s met gauna Apygardos Teismo Suvažiavimo raštvedžio viet ir ia išb na iki 1889.1.30, kada valdžia, patyrusi jo s žinungum ir gabumus, paskiria j Plokš i teis ju.

Graži ten ir rami panemun s vietel . Žemiau, už poros kilometr , kitoje Nemuno pus je raudonuoja Raudon s pilis — ženklas, kaip toli kryžuo iai buvo sibrov Lietuvos žem . Rusai ši viet oficialiai vadino Blagoslovienstvo, o lenkai dabar m pravardžiuoti litvoman Meka, kur litvin b riaai lanko savo krivi krivait .

Kriau i nas Plokš iuose atsigaua, ia veda Armino naš Sofij , bajoro Zalevskio iš Kalvarijos apskri io dukr . Kiek Kriau- i nas buvo išsiblaš k s ir nepraktiškas, tiek Sofija sisteminga, taupi, bei vaišinga žmona. Ji veda vis k , ži ri tvarkos ir priži ri Kriau- i n , kad visada b t padoriai apsireng s (to Kriau i nas nepai- sydavo). Kriau i no takoje Sofija sustipr jo lietuviyb je, išmoko puikiai lietuviškai ir tapo susipratusia tautininke.

Plokš iuose Kriau i no buvimas buvo aiškus: jis — id jos kankinys. Tod l j ia lanko studentai, kunigai, šviesuomen ne tik iš S duvos, bet ir iš visos Lietuvos. ia rado keli ir kit taut mokslininkai : Aleksandrovas, Baudouin de Courtenay, Volteris, Benediksenas, Mikkola, Niemi ir kiti. Vieni kalbos pasimokyti, kiti lietuviyb s reikalais pasitarti, dar kiti vietos gamta pasigroži ti. Kudirka kur laik net visiškai buvo apsigyven s Kriau i nuose. Ten jis buvo ir žandar suimtas, ir išvežtas Kalvarijos kal jim . Geru savo gimtosios kalbos mok jimu, puikiu savosios tautos pažinimu ir didžiu paslaugumu visiems pad ti, kurie tik domisi lie- tuvi tauta ir jos kalba, Kriau i nas pasidar tarsi koks orakulas, kur visi kreip si ir visi rado, ko jieškojo. Iš savo gausios lituanis- tin s bibliotekos Kriau i nas mielai dalino kad ir vertingas knygas, jei tik kas jomis dom josi. Vysk. B ys sakosi Plokš iuose iš Kriau i no gav s Sirvydo žodyn ir *Punktus Sakym* . Visi, kas nor davo susitikti su žymesniais lietuviais veik jais iš Didžiosios ar Mažosios Lietuvos, pamatyti ano meto mokslo garsenybes, vyk- davo ypa vasar Plokš ius. Kartais pas Kriau i n b davo tiek sve i , ir tai ilgesniam laikui atvykusi , kad atrod lyg koks nuolatinis susirinkimas.

Plokš iuose Kriau i nas išbuvo 10 met , valdžios skiriamas kiekvienam trime iui iš eil s. Tur jo pasitraukti, kai 1899.III.17 vals iaus teis ju buvo išrinktas iš užnemun s atsidangin s dvarinin- kas Šemeta, tur s reikalaujam turt , kokio Kriau i nas netur jo. Bet faktinai Kriau i n iš Plokš i iš d Gelgaudiškio žemi savi- ninkas baronas Keidelis, kuris d ko ant Kriau i no, kai tas nuteis kit dvarinink vokiet Sanden , sumušusi dvaro ra i . Keidelis skund Kriau i n ne tik Marijampol je, bet ir Varšuvoje, kad toks byl sprendimas keli s darbininkus prieš ponus, es s revoliucijos darbas. Kitas dvarponis, nušov s kininko šun , buvo nubaustas sumok ti išlaidas ir 9 paras kal ti. Tas irgi skund si valdžiai, kaltino lietuviyb ir iš apmaudo dav teis j : pas j vykst slapti susirinkimai... Vonsiackis, siausdamas Suvalkijoje ir gaudydamas Kriau i no veiklos padarus, puikiai žinojo Kriau i no vaidmen ir jo tak . Tod l reik jo Kriau i no veiklai padaryti galas. Lenkas dvarininkas mažiau rusams pavojingas, negu lietuvis tautininkas.

Kriau i nas v l liko be vietos, be duonos. Ir v l keliasi Marjampol . Apie gimnazij n ra ko n svajoti — jai dar daugiau, negu teismui, reikia ištikimyb s. Tad imasi advokat ros. Bet ia jaut si ne savo vietoje. Teisme ne visada susigriebdavo laiku atsakyti priekaištus. Pažemintas d l lietuvyb s, žydeli advokat konkurencijos pešiojamas, jis skusdavosi: « Trošku man teisme. Skaudu ži r ti, kaip d l politikos, d l prielankumo ar gražaus žodžio laužoma teisyb ». Juk jis teologas, reikalavo teisingumo, ne kompromis .

Bet ir šiuo laiku steng si pasitarnauti savo tautai. Jis r pinasi spaudos atgavimu, rodin ja valdžios padaryt lietuvi tautai skriaud , platindamas raštus, kuriuose spaudos klausimas gvildenamas. Apie 1900 m. Petrapilyje kalbinink draugijoje skaito lietuviško raidyno tema referat rodin damas, kad lietuvi kalbai rusiškos raid s visiškai netinkan ios. Lietuvi vartojamas jau 300 met raidynas, es s lotyn -lietuvi o ne lenk -lietuvi . Lietuvi raidynas susideda iš 117 rašmen , atvaizduojan i ne tik garsus, bet ir sangarsius, kai rus literat rin je kalboje es tik 20 raidži , kurios tinkan ios lietuvi kalbai. V liau spaudos reikalu Kriau i nas patiek Varšuvos apygardos mokslo glob jui Lyginui plat memorandum , su smulkiai išd stytu lietuvi spaudos leidimo reikalingumu. Lyginas g r josi tuo raštu ir pasiunt j lietuviškojo alfabeto komitetui. Taip Kriau i nas mokslo ir administracijos sferose pad jo rimtai išaiškinti spaudos dalyk ir tuo nemaža prisid jo jai atgauti.

Ir v l gimnazijoje

Po japon karo ir taut subruzdimo, rus valdžia pasidar sukalbamesn . Ir lietuvi kalbos klausim atlaidžiau ži r ta. Marjampol s gimnazijai nebuvo rimtesnio kandidato už Kriau i n . Direktoriaujant neutraliam gudui Bobrukui, draug ir mokini t v raginamas, paduoda prašym ir paskiriamas lietuvi kalbos mokytoju nuo 1906.1.15 su 10 pamok savait je ir atlyginimu 560 rub. metams. Dar teisi mokslo trys pamokos VII ir VIII klas je, vienoj kitoj klas j lotyn kalba, na ir v l knygininkavimas. Be to dar lietuvi kalba *Žiburio* mergai i progimnazijoje ir Breverni t s mergai i gimnazijoje. Šio laikotarpio mokiniai nusiskundžia, kad kalbos ir rašybos tiek neišmoko, kiek b t gal j išmokti, d l to, kad ir dabar Kriau i nas lietuvi kalbos pamokose liko lietuvyb s agitatorium. Tos pamokos virsdavo Lietuvos istorijos pamokomis. Tai buvo patriotin s kalbos, kurios žadino jaunuolius pasi-

šv sti t vynei, koki jiems vaizdavo Kriau i nas. Jo mokinys Eliz. Draugelis apie tas pamokas rašo : «Kas mane stebindavo — tai tas Kriau i no užsidegimas, kuriuo jis pasakodavo mums apie lietuvi literat r , jos kalbos gražum , jos senum , sulygindamas j su lotyn , graik ir kitomis senomis kalbomis... Aš ir kiti mano draugai, sta iai steb jom s ta jauna, visada t vyn s meile liepsnoj an ia P. Kriau i no siela ir j stat m s sau idealu darbuotojo t vynn s labui »⁷.

Gimnazijos bibliotekoje sitais lietuvišk knyg skyri , kelis šimtus rinktini veikal , ir naudodavo juos lietuvi kalbos ir rašitijos istorijai pavaizduoti. Noriai tomis knygomis apdalindavo ir mokinius. D stydamas teis , daugiausia pasakodavo iš savo patirties teis jo k d je, ir tik at jus direktoriui klas , sumiš s imdavo aiškinti caro gimin s eil . R pestingiausiai d stydavo lotyn kalb , nes ia reikia gerai išmokyti, pažymiais vertinti. Nesitenkindamas pedagogikos rutina, 1909 m. Vilniuje išspausdino vadov l rus kalba *Lotyn sintaks V klas.j*. Taip gr ž s prie savo m giamo pedagogo darbo išliko jame iki mirties, vis s damas lietuvyb s s kl tiek Marijampol je, tiek tremtyje Jaroslavyje, kur nusik l Marijampol s gimnazija.

Kriau i no tragedija

Kilus Vokietijos-Rusijos karui ir vokie iams artinantis prie Marijampol s, Kriau i nas atvyksta Vilni ir apsistoja prie L. Mokslo Draugijos. ia rausiasi po jos lentynas ir jieško žini , žodži savo vis amži rengtam ir niekad neparašytam žodynui, kurio surinkt gausi medžiag , apleisdamas Marijampol pasl p kažkur marijon vienuolyne. Ten karo metu šeiminkavo vokie iai, ir v liau to rinkinio nerasta n p dsak . Vilniuje gyvendamas Kriau i nas r pinosi lietuvi kalbos teis mis mokykloje. Tuo reikalu rašo rus švietimo ministeriui rašt , si lydamas išpl sti lietuvi kalbos program iki 19 pamokti savait je ir nurodydamas kokie tur t b ti mokytojai (cenzas, atlyginimas etc.). Taigi ir ia be darbo nes d jo ir steng si b ti naudingu lietuvi tautai ir jos reikalams. Frontui art jant, 1915 m. vasar Kriau i nas atvyksta Jaroslavl , kur renkasi ion perkeltos Marijampol s gimnazijos moksleiviai.

ia, kaip prityr s pedagogas ir taurus lietuvis, gina lietuvi kalbos teises, kai mokykl glob jas nei iš šio, nei iš to pak l lenku

⁷ *Lietuvos Mokykla*, 1921, 330 psl.

kalbos pamok skai i iki 19, o lietuvi paliko po senovei — 10. Nors valdžios biurokratai Kriau i no argumentus pripažino svariais, ta iau lietuvi kalbos pamok skai ius paliko tas pats. Gerai kad Jaroslavlyje lenkai nerado tinkamo mokytojo ir pamok padauginimu nepasinaudojo. Kit kart Kriau i nas išstojo ginti tikybos pamokas, kurias aukštesn mokykl vyresnyb užsimojo sumažinti.

Kai Rusij žtel jo tremtini bangos ir pasidar aktualus j šalpos reikalas, Kriau i nas mokytojas liko nuo to darbo nuošaliai. Tiesa, jis siraš šelpimo draugij nariu, bet visoki valdyb , komitet ir komisij iš tolo veng . Ar tai buvo vien senatv , ar gal rus biurokratin s valdžios spausta baim ? Ne, jis ir ia nor jo liktis virš vis , dirbti d l vis t darb , kurio kiti negali atlikti, bet nesid ti n su viena grupe ar samb riu. Tokiu jis buvo ir seniau.

Kai po 1905 m. Suvalkijoje užvir kova tarp pirmievi ir katalik , tiek vieni, tiek kiti trauk Kriau i n savo pus . Jis su visais kalb josi, visiems patardavo, pamokydavo, bet n su katrais nesid d jo. Ir tremtyje pasiliko prie vienintel s pramogos — knyg , draugaudamas su senu kolega Jasulai iu, su kuriuo pokalbiuose nuolat gr ždavo savo numyl t Marijampol . 1915 m. žiem m j kankinti skleroz , skund si vairiais negalavimais, bet dar iki Kal d atostog dirbo gimnazijoje. Per šventes sunkiai atgul ; gydytojai rado angina pectoris ir perk l lignonin , kur 1916.1.20, apr - pintas šv. Sakramentais, amžinai užg so. Mirt sutiko ramiai, padar s testament , kuriuo vis savo turt — kelis t kstan ius rubli , namus ir knygyn Marijampol je paliko Lietuvai Mokslo Draugijai.

Kriau i no ištr mimo draugai, žinodami jo prisirišim prie savo krašto, nujausdami jo vali , kuri jis buvo išreišk s eil mis, kad v liau jo k nas b t galima perkelti Lietuv , palaidojo j dviejuose — metalo ir medžio — karstuose, kap aptv r ir pažym jo mediniu kryželiu, bei rašu. Deja, karas baig si, Lietuva nepriklausomai tvark si, ir niekas iš gausi jo mokini , kurie dabar skardenosi seim trib nose, s d jo ministeri k d se ir d v jo diplomat cilinderius, nepasir pino kad Kriau i no palaikai b t parvežti Lietuv ir palaidoti ant Šešup s kranto. Gyvieji per greit užmiršo savo mirus j mokytoj ... Nebent komunistai tai padarys, kaip padar su Jonu Bili nu, pargabendami j iš Zotopan s Anykš ius.

Šio mano rašinio baigiam j skyrel pavadinau Kriau i no tragedija. Juk ar tai n ra tragedija, kad tas, kuris taip buvo sikib s gimt j žem , jog buvo pasiryž s ver iau badu numirti, negu j apleisti, gyvenimo gale tur jo savo kaulus paguldyti svetimoje, nesimpatingoje Rusijoje, toli nuo savo t vyn s ? Argi ne tragedija,

kad prigamin s tiek daug medžiagos nepriklausomyb s r mams sta-
 tyti, nesulauk n tos dienos — vasario 16 — kada buvo tiesiami
 tam r mui pamatai ? Argi ne tragedija, kad turtingas, vis gyve-
 nim rankiotas ir nekart duonos k sn nuo l p nutraukiant supirk-
 tas Vilniaus knygynuose ir antikvarijatuose knygynas, jam išvyks-
 tant iš Marijampol s išvežtas dalinai Raudenio vals i pas gimines
 Aniuolauskus, dalinai Igliaukos klebonij , karo verpetuose virto
 pelen kr va ? Argi ne tragedija, kad tas žmogus, mok j s 8 kalbas
 (lietuvi , lotyn , graik , latvi , lenk , rus , vokie i ir pranc
 c z), galvoje nešioj sis ištis enciklopedij iš kalbotyros, teis s,
 istorijos ir etnografijos, beveik nieko rašyto nepaliko ir savo žinias
 nusineš anapus ? Argi ne tragedija, kad vis amži žad j sis pa-
 rašyti lietuvi kalbos žodyn , nuolat rankioj s jam medžiag , ne tik
 jo neparaš , bet ir surinktos medžiagos neišsaugojo ? Panašiai vyko
 ir su planuota lietuvi kalbos gramatika. Kun. M. Gustaitis r pes-
 tingai surankiojo visa, k Kriau i nas raštu paliko, ir k turime?
 Kelet verstin s poezijos dalyk li , kelis rašybos klausimu straipsne-
 lius, lietuvi kalbos ir raštijos program gimnazijoms, rusiškai rašyt
 konspektin lotyn kalbos sintaks ir keliolik dar jaunyst je užra-
 šyt tautosakos dalyk li . Viso 95 vidutinio formato knygos spaus-
 dinti puslapiai! Iš tokio puikaus lituanisto buvo galima daugiau
 tik tis, bet jis, kaip ir jo draugas Jaunius, nem go rašyti. Kriau-
 i nas mat savo misij ir j vykd žodžiu ir asmenybe. Jo nuo-
 pelnas yra tas, kad jis sunkiais despotizmo laikais suk l tautyb s
 ideal ir paskatino šimtus jo siekti. Jis iki mirties liko ištikimas
 Lietuvai, savo idealui. Lietuvi tauta turi likti ir Kriau i nui išti-
 kima : iš jo mokytis ir semtis sau stipryb s sunkiose dabartin se
 dienose.

PANAUDOTA LITERATURA

- Blys, Vysk. P. *Atsiminimai* (rankraštis).
- Gustaitis M., *Petras Kriau ir nas. Gyvenimas, Raštai, Dokumentai*, 1926.
- Valaitis Jonas, *K' atsimenu apie Petr Kriau ir n*, (Gimtoji Kalba, 1959, 2-3 nr., 42-43 psl.).
- Samajauskas K., *Mokytojo patrioto atminiai* (Draugija, 1921, 5-6 nr., 199-207 psl.).
- Grinius Dr. K., *Atsiminimai ir mintys*, I, 1947, 37-57 psl.
- Milukas A., *Petras Kriau ir nas* (Spaudos laisvės ir lietuvių organizuotės su-kaktuvės, II laida, (be datos) 151-170 psl.
- Totoraitis J., *S' duvas. Suvalkijos istorija*, I, 1938.

Dr. J. Vaišnoras, M.I.C.

Roma

PETRAS KRIAUI NAS
THE INITIATOR OF THE LITHUANIAN NATIONAL
RENAISSANCE

by

Rev. Dr. Juozas Vaišnor a, M.I.C.

The southwestern part of Lithuania, which in ancient times was called Sudovia, was in the thirteenth century so devastated by the Teutonic Order and its inhabitants so dispersed that it literally became a desert. Only after the Peace of Melno (1422) between the Grand Duke Vytautas and the Teutonic Order, when the greater part of this territory was ceded to Lithuania, did it begin to repopulate with new settlers coming from all other parts of Lithuania. Although these new arrivals were of many and varied ethnic origins, with the passage of time they formed a compact Lithuanian mass with a dialect all its own but with a social structure similar to that of the rest of Lithuania : the government in the hands of the nobles, while the common people were serfs without any political rights. But when this region was annexed to the Principality of Warsaw (after a brief period of subjection to Prussia following the third partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1795, it received the Napoleonic Code and, after 1865 with the abolition of serfdom, it immediately took on new life. The national consciousness of the people of this region, however, remained dormant under the strong Polish and Russian influence then being exerted. An awakening was necessary, and the first great national revivalist in this region was Petras Kriau i nas (1850-1916).

Kriau i nas received his secondary education at Marijampole and then studied at the Seminary of Seinai and later earned a master's degree in Sacred Theology at the Ecclesiastical Academy of St. Petersburg. Since as an ordained priest he would have to work far from his own people in a diocese in Russia, Kriau i nas decided not to accept Orders and to return instead to work in Lithuania where he immediately found a position teaching at Marijampole.

In the school there, although the majority of the students were Lithuanians, because of the influence exerted by the Polish and Russian teachers, the students were becoming little by little either Polonized or Russified. Kriau i nas taught there for six years (1881-1887) and by his example and his patriotism accomplished so much, that from this one school went forth the greater part of the most famous personalities of independent Lithuania : statesmen, ministers, bishops,

university professors, etc. Naturally, his work was not looked upon with favor by the Russians then ruling Lithuania. Consequently, after only six years he was dismissed from the school not to return until after 1905, when the government was forced to grant greater liberties throughout Russia. Thenceforth, he continued his pedagogical activities until his death in 1916 at Jaroslavl in Russia where during the First World War the school was transferred from Marijampole.

Every great man has his tragedies. Kriau i nas was no exception. For this man who contributed so much to the formation of independent Lithuania's future leaders, himself never lived to see the day of that longed-for independence. A man with a deep love for his own country and its people, he was destined to end his days in a foreign land among people not his own. A great philologist (he knew eight languages) who had mastered the Lithuanian language as no other man of his time, he left very few writings as a testimony to his vast knowledge and superior culture. It would seem his mission consisted rather in the living word and in his personal example.

In the closing decades of the 19th century there was no man in all Lithuania more influential and admired than Petras Kriau i nas, whose greatest merit lies in his inestimable contribution to the rebirth of Lithuania.